

Małgorzata DAWIDZIAK-KŁADOCZNA

Między formulicznością a nieszablonowością w zagajeniach marszałka Stanisława Małachowskiego

Przedmiotem artykułu są zagajenia wygłoszone przez Stanisława Małachowskiego¹ – Marszałka Konfederacji Koronnej i jednocześnie marszałka Sejmu Wielkiego. Omawiając wspomniane teksty, zwrócę szczególnie uwagę na cechy formuliczności i nieszablonowości ujawniające się w ostatnim segmencie wystąpienia. Zanim przejdę do analiz, przedstawię ustalenia terminologiczne oraz scharakteryzuję badany materiał.

Problemy terminologiczne

Formułując definicję zagajenia jako gatunku wypowiedzi, warto uwzględnić znaczenia rzeczownika *zagajenie* i wyrazów mu pokrewnych (np. *zagaić*) odnotowane w słownikach. Analiza źródeł leksykograficznych doprowadza do wniosku, że słowo *zagaić* istniało już w staropolszczyźnie, co potwierdza *Słownik staropolski*². Funkcjonowało ono wówczas w dwóch znaczeniach: 1) ‘otworzyć publicznie roki sądowe (według prawa niemieckiego w Polsce)’, 2) ‘wyznaczyć obszar wyłączony ze wspólnego użytkowania’. Żadne z ówczesnych znaczeń nie jest tożsame ze znaczeniem obowiązującym w XVIII wieku³, kiedy to obok znaczenia podstawowego ‘zakryć, zadrzewić, zalesić’ pojawia się również to, w którym omawiany leksem był używany podczas obrad Sejmu Wielkiego: ‘za-

¹ Teksty te były już przedmiotem moich analiz (por. M. Dawidziak-Kładoczna, *Uwarunkowania pragmatyczne zagajen z doby Sejmu Wielkiego*, [w:] *Nasz język w przeszłości – nasza przeszłość w języku*, red. J. Kępka, L. Wardy-Radys, Gdańsk 2011, s. 380–388.

² *Słownik staropolski*, t. 9, red. S. Urbańczyk, Warszawa 1995, s. 69–70.

³ Można tu jedynie dopatrywać się wspólnych elementów znaczeniowych, a mianowicie faktu, iż czynność zagajenia dotyczy otworzenia posiedzenia, obrad.

gaić sąd, sejm, mowę itd., otworzyć zacząć”⁴. Ponadto Linde podaje derywat *zagajny*. Dużo większa rodzina wyrazów jest notowana w słowniku wileńskim, a mianowicie: *zagajać, zagaic, zagajanie, zagajenie*. Definicje są jednak lakoniczne: *Zagaic*, to m.in. ‘sąd, sejm, mowę itd. otwierać, zaczynać’, a *zagajenie* to: ‘otwarcie, rozpoczęcie (sądów, mowy itd.)’⁵.

We współczesnym języku polskim wyraz *zagajenie* używany jest w dwóch znaczeniach: 1) jako rzeczownik od czasownika *zagaic*, czyli ‘rozpocząć coś (zebranie, obrady, konferencję) wygłoszeniem mowy lub odpowiedniej formuły’; 2) w znaczeniu węższym, uszczegółowionym, doprecyzowanym w stosunku do pierwszego ‘przemówienie rozpoczynające obrady, posiedzenie’⁶ lub przynajmniej ‘krótka wypowiedź będąca wstępem, zachętą do dyskusji, dialogu’⁷. Jeśli zaś chodzi o leksem *zagaic*, to dodatkowo notuje się jego potoczne użycie: ‘rozpocząć (z kimś) rozmowę, zagadnąć do kogoś’⁸.

Leksemami *zagaic, zagajenie* posługiwał się również sekretarz sporządzający diariusze z obrad Sejmu Wielkiego, np. *Za przybyciem Najjaśn. Pana JP. Marszałek Konfederacyi Kor. zagaic w te słowa* (6)⁹, *Po zagajeniu Jmci Pana Marszałka Sejmowego w te słowa [...] (28)*. Używał ich wówczas, gdy przytaczał lub streszczał wystąpienia marszałka sejmu Stanisława Małachowskiego otwierające każdy dzień obrad. Wspomniane teksty miały na celu przekazanie informacji o otwarciu kolejnego dnia obrad, poinformowanie o ich porządku, nawiązanie kontaktu z audytorium i skłonienie go do określonych działań, stworzenie nowej rzeczywistości prawnej, a także stanowiły rytuał towarzyszący wznowieniu obrad, mający miejsce każdego dnia sejmowania.

Podsumowując dotychczasowe spostrzeżenia, trzeba stwierdzić, że miano *zagajenia* w obradach Sejmu Wielkiego przynależne jest **mowie wprowadzającej marszałka wygłaszanej podczas rozpoczęcia każdego dnia obrad**.

Podstawa materialowa

Źródłem analiz czynionych w niniejszym artykule są oficjalne diariusze Sejmu Wielkiego sporządzone przez Jana Pawła Łuszczewskiego. Są to materiały drukowane oraz rękopiśmienne przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, a także udostępnione w formie elektronicznej¹⁰. Wspo-

⁴ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 6, Warszawa 1814, s. 751–752.

⁵ *Słownik języka polskiego* wydany przez M. Orgelbranda, t. 2, Wilno 1861, s. 2082–2083.

⁶ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 3, Warszawa 1981, s. 904; *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 4, Warszawa 2008, s. 777.

⁷ Źródło: <http://www.sjp.pl/zagajenie> [stan z 10.01.2012].

⁸ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak; *Uniwersalny słownik języka polskiego*.

⁹ Liczba w nawiasie oznacza numer sesji sejmowej, podczas której odnotowano tekst.

¹⁰ Źródło: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=32987&dirids=1> [stan z 15.10.2011].

mniane źródła zawierają 173 sesje, a konkretnie: 1.–71., 98.–198. oraz 327. Nie wszystkie jednak badane przeze mnie diariusze odnotowują wprowadzającą mowę marszałka: pozbawione są jej 4 sesje: 99., 116., 166. i 171. Zdarza się też, że diariusze nie przytaczają dosłownie przemówienia marszałka, ale podają jedynie jej streszczenie, co dotyczy 9 sesji: 44., 98., 167., 169., 172., 177., 180., 184., 193. Analizie nie poddałam również mowy z sesji 1, ponieważ funkcji marszałka nie pełnił jeszcze wówczas Stanisław Małachowski, a obrady toczące się podczas tej sesji mają charakter zdecydowanie odmienny od pozostałych. W sumie zatem materiał niniejszych badań stanowi **159** wystąpień wygłoszonych od 7 października 1788 do 30 listopada 1789 roku oraz 12 października 1790 r.

Średnia liczba wyrazów w jednym tekście to 296. Najkrótsze jest wystąpienie wygłoszone podczas sesji 10., zawierające 88 wyrazów, najdłuższe odnotowano podczas sesji 176. i liczy ono 699 słów. Większość spośród 159 mów składa się z 200–300 wyrazów.

Analizowane tu teksty, należące do określonego gatunku, są jednocześnie reprezentowane przez tego samego nadawcę, który wygłosił je podczas jednej kadencji sejmku, w związku z czym na cechy gatunkowe wpływ miały też właściwości idiolektu Małachowskiego i stylu wystąpień politycznych schyłku epoki stanisławowskiej. Kończąc uwagi wstępne, trzeba jeszcze raz podkreślić, że przedstawione w dalszej części artykułu analizy i wnioski mają zarówno charakter genologiczny, jak i idiolektalny.

Część analityczna

Zagajenie, podobnie jak większość mów wygłoszonych na Sejmie Wielkim, ma budowę trzysegmentową, to znaczy, że składają się na nie: wstęp, rozwinięcie i zakończenie. W inicjalnej części mowy realizowane były przede wszystkim wątki dydaktyczne¹¹, cechuje ją bowiem sentencyjność i ogólnikowość treści. W rozwinięciu, które jest nawiązaniem do myśli ogólnej, jej konkretyzacją, używane są etykietalne akty mowy, takie jak pochlebstwa i życzenia skierowane do króla, a także wątki autokreacyjne oraz podsumowujące dotychczasowe prace. Pojawia się tu często eksploatowany przez posłów motyw upływu czasu oraz trudności i opieszałości w podejmowaniu decyzji. Najważniejszą częścią analizowanych tu mów jest zakończenie, w którym dochodzi do wyeksplikowania zapowiedzi dalszej części obrad oraz określenia tematyki i zadań danej sesji. To właśnie w zakończeniu jest realizowana podstawowa funkcja zagajenia, dlatego **pojęcie zagajenia używane jest przeze mnie nie tylko na określenie całej mowy marszałka otwierającej poszczególne sesje parlamentu, ale również**

¹¹ Por. M. Dawidziak-Kładoczna, *Wątki dydaktyczne w zagajeniach Stanisława Małachowskiego* [w druku].

na nazwanie jej finalnego segmentu. Pozbawione są go jedynie zagajenia wygłoszone na następujących sesjach: 49, 123, 178 i 149. To ostatnie, choć nie zawiera formuły zapowiadającej dalszą część obrad, to w przeciwieństwie do trzech pozostałych kończy się podsumowaniem, sprawia wrażenie wypowiedzi skończonej. Do szczególnych należą też zagajenia wygłoszone na sesjach: 51., 69., 129. i 153., w których po zapowiedzi następują jeszcze treści charakterystyczne dla rozwinięcia, np. opis projektu ustawy. Ponadto w niektórych zakończeniach nie ma wyeksplikowanej formuły zapowiedzi, ale pojawia się prośba o ucałowanie ręki króla (100, 152). Przed wypowiedzeniem formuły zapowiedzi stosowane jest czasami wprowadzenie, co dotyczy tekstów odnotowanych w relacjach 130., 141., 146., 158., 164., 176., np.

[Wstęp do zagajenia] *Znam com winien osobom, ale czuję wprzód, że Prawu posłuszeństwo, a mej Ojczyźnie dobrze jej życzenie, które w tym tylko zdołamy żyć czasie gdy litościwe nam Nieba tak pomyślną podały porę;*

[Zagajenie właściwe] *Użytkujmy z niej, więc dążmy spieszniejszym w obradach naszych Krokiem, a kończmy rozpoczęty Projekt Etatu* (146).

W dalszej części artykułu zaprezentuję wyrażenia używane przez marszałka w funkcji zakończenia zagajenia, a jednocześnie rozpoczęcia właściwej części obrad.

Z badanego materiału wyekscerpowałam przede wszystkim formuły werbalne, a więc „powtarzalne elementy formalne”, „grupy wyrazów wyrażające określoną intencję i określone wartości, relatywnie trwałe pod względem formalnym i reprodukowane w konkretnej, powtarzalnej sytuacji pragmatycznej”¹², co oznacza, że w konkretnych wypowiedziach są one wariantywnymi realizacjami stałego wzorca. Analizie poddałam też wyrażenia o charakterze niepowtarzalnym i nieszablonywym, choć od razu trzeba zaznaczyć, że pojawiają się one rzadziej niż zrytualizowane formuły.

Prawie w każdym zagajeniu marszałek wypowiada formuły werbalne nazywające czynności wykonywane przez niego samego spełniające często funkcję performatywną. Zawierają one przynajmniej jeden z poniższych czasowników w 1. os. l. poj.:

¹² M. Cybulski, *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średniopolskiej*, Łódź 2003. Redagując przytoczony opis, Cybulski powołuje się na Awdiejewa, który formuły te przypisuje zachowaniom polegającym „na ograniczeniu repertuaru środków językowych dla wyrażenia danej funkcji w warunkach określonych, powtarzających się sytuacji komunikacyjnych” (A. Awdiejew, *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzi*, Kraków 1987, s. 155).

Tabela 1. Formuły nazywające czynności wykonywane przez podmiot wypowiedzi (marszałka)

Formuła	Liczba użyć	Numer sesji, w których pojawia się formuła
<i>przystępuję do + czego</i>	60	2, 13, 15–22, 25, 27, 29–33, 36, 40–42, 48, 51, 52, 57, 58, 61, 62, 66, 101, 102, 104, 108, 111, 113, 117, 118, 126, 129, 130, 132, 135, 140, 141, 144, 147, 151, 154, 156, 158, 161, 162, 168, 173, 179, 187, 190, 191, 194, 196
<i>zwracam się do + czego</i>	12	35, 40, 58, 107, 110, 114, 142, 150, 157, 160, 176, 198
<i>otwieram sesyjā</i>	8	105, 127, 143, 174, 175, 183, 188, 189
<i>mam projekt</i>	2	60, 64
<i>mam honor donieść</i>	1	4
<i>wystawiam do załatwienia</i>	1	6
<i>wygotowałem propozycję</i>	1	6
<i>dopraszam się</i>	1	7
<i>sądziłbym zacząć sesyjā</i>	1	9
<i>nie śmiem przystąpić + do czego</i>	1	45
<i>wracam się do niego [projektu – M. D.-K.]</i>	1	65
<i>uformowałem projekt</i>	1	67
<i>spieszę do + czego</i>	1	103
<i>idę do + czego</i>	1	104
<i>zwracam się do projektu</i>	1	115
<i>odnawiam ją [sesję – M. D.-K.]</i>	1	122
<i>zaśmielam się przystąpić + do czego</i>	1	124
<i>niosę notę</i>	1	125
<i>wdzięczności oświadczam</i>	1	128
<i>odważyłem się ułożyć projekt</i>	1	138
<i>przedsiębiorę otwarcie sesyi</i>	1	144
<i>przymuszony jestem zwrócić się do + czego</i>	1	145
<i>rozpaczynam + co</i>	1	163
<i>śmiem podać + co</i>	1	164
<i>wystawiam projekt</i>	1	185
<i>winienem dzisiejszą rozpocząć sesyjā</i>	1	186

Wymienione formuły zapowiadają prace nad przygotowanym przez marszałka projektem, kontynuację nad pracami podjętymi wcześniej albo po prostu otwarcie sesji. Podobną funkcję pełnią struktury zawierające inne niż 1. os.

l. poj. formy orzeczenia, np. czasowniki w 1. os. l. mn. trybu rozkazującego lub czasu przyszłego, a także bezpośrednie zwroty do króla w 2. os. lp. i posłów w 3. os. l. mn. realizowane za pomocą czasownika *dozwolić*, pełniącego funkcje etykietalne:

Tabela 2. Formuły skierowane do króla lub całego audytorium

Formuła	Liczba użyć	Numer sesji, w których pojawia się formuła
<i>od przeczytania dozwolą Prześw. Stany sessyją naszą rozpocząć</i>	3	109, 124, 142
<i>dozwolisz WKMsć przeczytać + co</i>	2	53, 56
<i>dozwolisz WKMsć przystąpić do projektu</i>	2	54, 120
<i>kończmy</i>	1	34
<i>zaczniemy</i>	1	38
<i>przeczytanie dozwolisz WKMsć powtórzyć</i>	1	47
<i>prześw. Stany dozwolą skłonić ucha swego w wystawieniu im czytaniem przez + kogo</i>	1	63
<i>winniśmy przystąpić do + czego</i>	1	69
<i>dążmy spiesniejszym krokiem do + czego</i>	1	146

W zagajeniach pojawiają się też inne czasowniki w 1. os. l. poj., za pomocą których marszałek wyraża życzenie wypowiedzenia się posłów, w ten sposób zapowiadając debatę lub głosowanie na jakiś temat. Tego typu formuły są używane głównie podczas pierwszych sesji Sejmu Wielkiego.

Tabela 3. Formuły wyrażające życzenia marszałka wobec konkretnych posłów lub całego audytorium

Formuła	Liczba użyć	Numer sesji, w których pojawia się formuła
<i>oczekuję/czekam woli + kogo</i>	5	6, 12, 14, 16, 165
<i>oczekuję oznaczenia woli + kogo</i>	2	3, 13
<i>oczekuję wyroków + kogo</i>	2	8, 163
<i>upraszam o + co</i>	1	46
<i>zapytuję o + co</i>	1	46
<i>zaśmielam się dopraszać + kogo + o co</i>	1	152

Zdarza się też tak, że Małachowski zapowiada wystąpienie konkretnego parlamentarzysty, np. *Do uskutecznienia Poselstwa Instrukcyja już jest pierwszą Wysyłanemu koniecznością tak Deputacyja do Spraw zagranicznych wyznaczono*

na, już ją przygotowała, o której JW. Jmc Xiądz Podkanclerzy jako jej Prezes a w pierwszeństwie Przykładnej pracy zostający uwiadomi WKMc i Prześwietne Stany Sejmujące (153).

W większości jednak tekstów marszałek zapowiada wystąpienie sekretarza, używając w stosunku do niego schematycznych zwrotów adresatywnych: *Imć Pan Sekretarz Sejnowy*, *Imć Pan Sekretarz*, *JP Sekretarz*. Małachowski wzywa w ten sposób sekretarza do odczytania projektu przygotowanego na poprzedniej sesji. Posługuje się wtedy następującymi formułami odnoszącymi się do czynności sekretarza, które zawierają czasownik w 3. os. l. poj.:

Tabela 4. Formuły nazywające czynności wykonywane przez sekretarza

Formuła	Liczba użyć	Numer sesji, w których pojawia się formuła
<i>przeczyta</i>	14	15, 17, 19, 22, 23, 27, 30, 31, 33, 39, 48, 50, 124, 125
<i>raczy przeczytać</i>	6	54, 64, 71, 155, 173, 181
<i>do czytania / przeczytania przystąpi</i>	4	18, 20, 36, 38
<i>kontynuować będzie</i>	4	24, 34, 35, 37
<i>czytać będzie</i>	2	21, 32
<i>przystąpi do kontynuacji</i>	2	26, 28
<i>raczy kontynuować</i>	1	59
<i>do przeczytania przystąpić będzie</i>	1	62
<i>spodziewam się, że dopełni</i>	1	112
<i>będzie raczył przeczytaniem go [projektu – M. D.-K.] ożywić pamięć Naszą</i>	1	126
<i>ogłosi nam przeczytaniem</i>	1	132
<i>wystawi przeczytaniem</i>	1	156

Wprowadzając wystąpienia sekretarza, marszałek posługuje się też czasownikami w 1. os. l. poj. Oto używane przez niego zwroty:

Tabela 5. Formuły wyrażające wolę marszałka związaną z czynnościami sekretarza

Formuła	Liczba użyć	Przykłady sesji, w których pojawia się formuła
<i>do przeczytania wzywam + kogo</i>	21	61, 67, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 158, 160, 161, 162, 175, 176, 185, 190
<i>do kontynuowania /kontynuacji wzywam + kogo</i>	4	133, 135, 138, 150
<i>[...], do czego wzywam + kogo</i>	2	53, 197
<i>daję głos + komu</i>	1	11

Tabela 5. Formuły wyrażające wolę marszałka związaną z czynnościami sekretarza (cd.)

Formuła	Liczba użyć	Przykłady sesji, w których pojawia się formuła
<i>do przeczytania zapraszam</i> + kogo	1	66
<i>skracam wezwaniem</i> + kogo + <i>do</i> + czego	1	6
<i>używam</i> + kogo + <i>do przeczytania</i>	1	117
<i>wzywam</i> + kogo + <i>do ogłoszenia go</i> [projektu – M. D.-K.] przeczytaniem	1	129
<i>wzywam</i> + kogo + <i>do wystawienia</i>	1	187

Kolejnym sposobem zapowiedzenia sekretarza są formuły zawierające dwa czasowniki: w 1. os. l. poj. i w 3. os. l. poj., co można uznać za kontaminację struktur wymienionych w tabelach 4 i 5:

Tabela 6. Formuły nazywające wolę marszałka i czynności sekretarza

Formuła	Liczba użyć	Numer sesji, w których pojawia się formuła
<i>spodziewam się, że</i> + kto + <i>dopełni</i> + co	1	112
<i>o przeczytanie dopraszam się,</i> <i>wzywając</i> + kogo	1	136
<i>wzywam, aby</i> + kto + <i>nam przeczytał</i>	1	192
<i>wzywam</i> + kogo + <i>który kontynuował będzie</i>	1	196

Jak wynika z zaprezentowanego zestawienia, repertuar środków służących wydaniu polecenia sekretarzowi jest bardzo duży. Małachowski korzysta tu z trybu rozkazującego wyrażonego czasem przyszłym: *przeczyta, czytać będzie, ogłosi przeczytaniem, wystawi przeczytaniem, do czytania przystąpi*, posługuje się czasownikiem, który w eksplicytny sposób wyraża intencje imperatywne: *wzywam do przeczytania, wzywam, aby nam przeczytał, do kontynuowania/kontynuacji wzywam*, obudowuje etykietalnie wypowiedzi: *raczy przeczytać, do przeczytania przystąpić będzie raczył*, osłabia kategoryczność polecenia, sugerując prośbę: *upraszam o przeczytanie, o przeczytanie dopraszam się, zapraszam do przeczytania*. Zdarzają się też sformułowania bardziej oryginalne, np. *będzie raczył przeczytaniem projektu ożywić pamięć naszą*.

Warto na koniec omówić struktury bardzo rozbudowane, anonsujące zarówno wystąpienie sekretarza lub kogoś z posłów, jak i informujące o czynno-

ściach podejmowanych przez Małachowskiego. Są to głównie zwroty składające się z osobowej formy czasownika i imiesłowu przysłówkowego, bądź imiesłowu i nieosobowej formy czasownika (np. gerundium). Wskazują one na równoczesność czynności odnoszącej się do sekretarza z czynnością właściwą marszałkowi, zasygnalizowaną w pierwszej części zdania. Przedstawione poniżej formuły pojawiają się w zagajeniach, począwszy od sesji 57., a ich frekwencja znacznie wzrasta dopiero po sesji 100.:

Tabela 7. Formuły nazywające czynności wykonywane przez marszałka oraz sekretarza

Formuła	Liczba użyc	Numer sesji, w których pojawia się formuła
<i>przystępuję/skracam/ide/odnawiam/zwracam się do/otwieram/winienem rozpocząć + [...] + do przeczytania / czytania wzywając + kogo</i>	9	57, 104, 122, 131, 157, 174, 186, 189, 191
<i>zwracam się do materii [...] Podatku, do których [...] dążąc, przystępuję, wzywając + kogo + do dalszego kontynuowania specyfikacji ceny do kontynuowania wzywając</i>	1	58
<i>przystępuję do rozpoczętego Projektu wzywając, aby + kto + nam go przeczytaniem powtórzył</i>	1	101
<i>spieszę do Projektu rozpoczętego wzywając, aby + kto + kontynuował</i>	1	103
<i>otwieram wezwaniem do kontynuacji + czego</i>	1	143
<i>przystępuję do niego [projektu – M. D.-K.] wzywaniem + kogo + do jego kontynuacji</i>	1	154
<i>otwieram sesyjā, przystępując wzywaniem + kogo</i>	1	159
<i>przystępuję do wspomnionego Projektu, wzywaniem JP. Sekretarza, aby raczył przeczytaniem go, ożywić pamięć Naszą</i>	1	179
<i>przystępując do niego, wzywam JmP Sekretarza, aby raczył nam go przeczytać</i>	1	181
<i>winienem zwrócić się do niego [projektu – M. D.-K.] przystępując wzywaniem JmPana Sekretarza</i>	1	182
<i>otwieram Sessyjā, wzywając + kogo + aby raczył swym ich [projektów – M. D.-K.] przeczytaniem wystawić</i>	1	183

W analizowanych tekstach formuły końcowe zawierają też czasami informację o tym, że obecna sesja jest kontynuacją poprzedniej lub jednej z ostatnich, co dotyczy 16 zagajień, np. *Otwartość Serca wystawiwszy w zaręczeniu się Wam P. Stany przystępuję do Materii jeszcze na przedostatniej Sessyi rozpoczętej to jest Skarbowej do której przygotowane mamy myśli od Komisji Skarbowej, do przeczytania Jch wzywam JP Sekretarza* (161).

Tylko w pojedynczych zagajeniach, głównie z pierwszych sesji sejm, głównym celem nie jest zapowiedź wystąpienia konkretnej osoby lub podjęcia

prac nad daną ustawą, ale np. prośba o poinformowanie monarchy o wyborze na marszałka (2) lub wyrażenie sądu marszałka na jakiś temat (5).

Reasumując, można stwierdzić, że w poszczególnych okresach widać upodobanie do używania konkretnych zwrotów, np. *do kontynuowania wzywam* pojawia się w trzech sąsiadujących sesjach: 133., 135. i 138., *otwieram sessyją* – głównie w ostatnich z analizowanych mów, natomiast *przeczyta*: 12 razy od sesji 15. do 50. i dwa razy w okresie późniejszym – podczas sąsiadujących sesji: 124. i 125. Ponadto w pierwszych miesiącach marszałek posługuje się schematycznymi formułami, natomiast w kolejnych pozwala sobie na innowacje, korzystając z pokaźnego repertuaru wyrażen synonimicznych. Dowodzi tego kilkunastokrotne użycie tej samej formuły właśnie w początkowym okresie działalności Sejmu Wielkiego, podczas gdy w kolejnych miesiącach obrad posługuje się tymi samymi formułami tylko okazjonalnie, czyli jeden lub dwa razy. Świadczy to o zdobyciu przez marszałka sprawności w wygłaszaniu tego typu tekstów oraz zyskaniu większej pewności siebie. Im dłużej trwają obrady, tym bardziej wyszukane i bardziej rozbudowane formuły pojawiają się w języku Małachowskiego, co potwierdzają zagajenia wygłoszone podczas sesji 181.–183., np. *Więc od nich [ustaw sejmowych – M.D.-K.] dzisiaj otwieram Sessyją, wzywając JP. Sekretarza aby raczył swym ich przeczytaniem wystawić* (183).

Mimo małej frekwencji innowacyjnych struktur w początkach obrad wyjątkowo skomplikowana wydaje się formuła, którą tworzą aż 4 czasowniki nazywające czynności marszałka (*zwracać się, dążyć, przystępować, wzywać*): [...] *zwracam się do materyi papieru ocenienia stemplowego, która wstrzymuje nas od istotniejszych układów Podatku, do których gorliwym Duchem dążąc, przystępuję, wzywając Jmci Pana Sekretarza do dalszego kontynuowania specyfikacji ceny* (58).

Z analizy formy i treści ostatniego segmentu zagajen wynika, że ich wzorzec stylistyczny przechodzi ewolucję: od schematyzmu do struktur bardziej oryginalnych. Pierwsze 9 zagajen (od 2. do 10.) zdecydowanie różni się od następnych. Nie pojawiają się w nich żadne elementy, które tworzą wzorzec kanoniczny tekstu. W kolejnych 4 (od 11. do 14.) zaczynają być widoczne cechy właściwe typowemu zagajeniu. Ustabilizowanie wzorca następuje w mowie otwierającej 15. sesję sejmu i przez kilkadziesiąt kolejnych cechuje je szablonowość. Dopiero od 40.–50. wystąpienia marszałek wprowadza wyrażenia i formy innowacyjne, synonimiczne, choć kompozycja finalnej części mowy odznacza się obecnością podobnych elementów, które pojawiały się w pierwszych mowach.

W ramach podsumowania przeprowadzonych rozważań wypada też przedstawić statystykę rodzajów zdań tworzących finalny segment zagajenia. Oto ona:

Tabela 8. Rodzaje zdań tworzących finalny segment zagajenia

Rodzaj wypowiedzenia	Liczba zagajen	Udział procentowy* (159 mów = 100%)
Zagajenie stanowi część wypowiedzenia wielokrotnie złożonego rozpoczynającego się treścią przynależną do rozwinięcia	21	13,2
Zdanie pojedyncze nierozwinięte	1	0,63
Zdanie pojedyncze rozwinięte	3	1,87
Zdanie dwukrotnie złożone	6	3,77
Zdanie wielokrotnie złożone, w tym z imiesłowowym równoważnikiem zdania	90 20	56,6 12,58
Więcej niż jedno wypowiedzenie	18	11,32

* – w zaokrągleniu do części dziesiątych

Z przedstawionej tabeli wynika, że typowe zagajenie składa się z jednego wielokrotnie złożonego zdania o stosunkach nadrzędno-podrzędnych. W 20 analizowanych tekstach jednym z wypowiedzeń składowych w obrębie zdania wielokrotnie złożonego jest imiesłowowy równoważnik zdania. Zaskakujące natomiast jest to, że zagajenie, będące osobną, jedną z trzech części mowy, w 21 tekstach nie jest samodzielnym zdaniem, ale drugą częścią wypowiedzenia, którego początek należy jeszcze do rozwinięcia. Jest to jednocześnie dowód na spójność strukturalną omawianej oracji marszałka, której ostatni człon wykazuje związki formalne i treściowe z całym wystąpieniem.

Zagajenie właściwe, czyli ostatni segment inicjującego sesję przemówienia marszałka, pełni rozmaite funkcje. Po pierwsze: informuje o kolejnych punktach obrad, zwracając uwagę często na ich tematykę. Po drugie: pełni funkcję delimitacyjną – w tym wypadku jest sygnałem końca wystąpienia marszałka. Po trzecie: przejmuje rolę tranzycji – jest naturalnym pomostem między przemówieniem Małachowskiego a wystąpieniem kolejnego posła (ewentualnie czytaniem projektu przez sekretarza). Po czwarte: jest elementem rytuału sejmowego obudowanego grzecznościowymi aktami mowy. Po piąte: pełni funkcję fatyczną, służy bowiem nawiązaniu kontaktu z audytorium, oraz nakłaniającą realizującą się w oddziaływaniu na odbiorców. Po szóste: jest performatywem, sprawczym aktem mowy, zwerbalizowaniem decyzji marszałka dotyczących przebiegu i tematyki obrad. Jednocześnie jest to zapowiedź realizacji idei zawartej w mowie, np. 'chcemy szybko zakończyć prace' (idea) – 'przystępujemy do prac' (zapowiedź działania). Inaczej mówiąc, ostatnie zdanie można uznać za wyeksplikowanie pomysłu działania, które ma być realizacją idei zawartej w mowie.

Ostatni segment zagajenia należy zatem traktować jako zachowanie schematyczne, rytualne, na co wskazuje powtarzalny zespół niezmiennych czynności o charakterze zinstytucjonalizowanym, sformalizowanym, mających znaczenie

społeczne, bo nawiązują do idei wspólnoty parlamentarnej schyłku I Rzeczypospolitej¹³. Z drugiej strony, komunikowanie tych samych treści może się odbywać za pomocą innych struktur wykorzystujących rozmaite środki leksykalne i gramatyczne.

Summary

Between pattern and innovativeness in opening address of marshal Stanisław Małachowski

In the article I carry out an analysis of opening address which are delivered by marshal of Great Sejm Stanisław Małachowski. In introduction of my article I present the terminology and I describe the material which I analyse. The next I would like to draw your attention to pattern and innovativeness in the last part of texts.

¹³ Por. E. Rothenbuhler, *Komunikacja rytualna. Od rozmowy codziennej do ceremonii medialnej*, przeł. i red. J. Barański, Kraków 2003; H. Stypa, „*Bracia i Siostry*” – rytuały językowe na przykładzie mszy świętej, „Prace Komisji Językoznawczej” BTN, t. 21: *Język – Rytuał – Płeć*, red. M. Cieszkowski, J. Szczepaniak, Bydgoszcz 2011, [za:] W. Braungart, *Ritual Und Literatur*, Tübingen 1996.